

بررسی محتوای مناسب سامانه‌ی ترویج برای زنان روستایی استان خوزستان

مهندس پگاه مریدسادات*

دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس

دکتر احمد رضوان‌فر

دانش‌یار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تهران

دکتر حسین شعبان‌علی فمی

دانش‌یار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تهران

دکتر غلامرضا پزشکی راد

دانش‌یار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس

چکیده

به‌رغم اهمیتی که ارائه‌ی خدمات ترویج در به‌بود وضعیت زنان روستایی دارد، به دلایلی، چون ناهم‌آهنگ بودن محتوای برنامه‌های ترویج، به عنوان یکی از سازه‌های بسیار مهم این سامانه، با نیازها و شرایط ویژه‌ی زنان، تاکنون، خدمات ترویجی شایسته‌ی به زنان ارائه نشده‌است؛ به همین دلیل، به‌بود چه‌گونگی ترویج، به وسیله‌ی هم‌آهنگی محتوای برنامه‌های آن با نیازهای زنان روستایی، در بررسی‌های گوناگون، مورد تأکید پژوهش‌گران قرار گرفته‌است.

پژوهش پیش رو، پژوهشی پیمایشی و کاربردی است، که با هدف بررسی محتوای مناسب ترویج برای زنان روستایی استان خوزستان، و در راستای به‌بود خدمات‌رسانی و دسترسی آنان به این خدمات صورت گرفته‌است. نمونه‌ی آماری پژوهش را ۱۴۰ نفر از زنان روستایی روستاهای استان خوزستان تشکیل می‌دهند، که با روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی تصادفی، با انتساب متناسب، انتخاب شده‌اند. ابزار پژوهش نیز، پرسش‌نامه‌ی نیمه‌باز است، که برای تحلیل داده‌های آن، افزون بر نرم‌افزار آماری SPSS، آماره‌های توصیفی (میانگین، درصد، و مانند آن) و استنباطی (تحلیل عاملی) نیز به کار برده شده‌است. یافته‌های به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که از نظر زنان روستایی، خدمات حمایتی و اجرایی، محتوای مرتبط با ارائه‌ی داده‌ها، آموزش، و رای‌زنی درباره‌ی مدیریت منزل، ظرفیت‌سازی نهادی، و ارائه‌ی داده‌ها، آموزش، و رای‌زنی در باره‌ی صنایع دستی و کشاورزی، به‌ترتیب، در اولویت قرار دارد.

واژگان کلیدی

سامانه‌ی ترویج؛ خدمات‌رسانی؛ محتوا؛ زنان روستایی؛

بررسی منابع انسانی روستا نشان داده که اقتصاد روستا، بر پایه‌ی واحدهای تولیدی و زنجیره‌ی کوچکی به نام خانوار شکل گرفته‌است، که زنان، به عنوان عنصر حیاتی ساختار اجتماعی و اقتصادی آن، نقشی حساس را در توسعه‌ی کشاورزی و روستایی، و به دنبال آن، توسعه‌ی کشور بر عهده دارند. در ایران، ۴۰ درصد کار کشاورزی (صالحین ۱۳۸۲) و ۷۵ درصد کارهای صنایع دستی (مینایی ۱۳۸۱) در اختیار زنان روستایی است، و این زنان، که بر پایه‌ی سرشماری سال ۱۳۸۵، جمعیتی برابر ۱۰'۹۴۵'۸۹۸ نفر را تشکیل می‌دهند (مرکز آمار ایران ۱۳۸۸)، در گستره‌ی کار و فعالیت خود، خویش‌کاری‌هایی گوناگون، مانند بیجه‌داری، خانه‌داری، کشاورزی، دام‌پروری، صنایع دستی، و فرآوری فرآورده‌های غذایی را بر عهده دارند. با توجه به این نقش‌های چندگانه، سرمایه‌گذاری در آموزش زنان روستایی، به عنوان نیمی از منابع انسانی روستاها، مسئله‌ی مهم است و بررسی هزینه-فایده‌ی بانک جهانی^۱ نیز، که نشان می‌دهد سرمایه‌گذاری در آموزش زنان، بالاترین میزان بازگشت را در میان دیگر سرمایه‌گذاری‌ها دارد، تأییدکننده‌ی همین امر است (ون کراودر^۲ ۱۹۹۷)؛ بر این اساس، جایگاه و اهمیت سامانه‌ی آموزشی ترویج برای زنان روستایی، در راستای بهبود کمی و کیفی زندگی آن‌ها انکارناشدنی است (سازمان غذا و کشاورزی ملل متحد (فائو)^۳ ۱۹۹۶).

شواهد بسیار نشان می‌دهد که سازمان‌های ترویجی کشورهای درحال توسعه، خدماتی شایسته را به زنان روستایی ارائه نمی‌دهند و تنها، در کشورهایی انگشت‌شمار راه حل ساختاری شایسته‌ی برای کمک به زنان روستایی، که در خانه و مزرعه کار می‌کنند، وجود دارد؛ بر همین اساس، افزایش اثربخشی خدمات ترویجی برای زنان روستایی، نیازمند آگاهی و درک بهتر است (داس^۴ ۱۹۹۵). ناهم‌آهنگی شرایط ویژه‌ی زنان با سازه‌های تشکیل‌دهنده‌ی سامانه‌ی ترویج، مانند فلسفه، اصول و اهداف، گیرندگان، محتوا، روش‌های آموزشی، راه‌های ارتباطی، منابع داده‌ها، و عوامل پیرامونی، یکی از علل ناکارآمدی این خدمات به شمار می‌آید و در واقع، سامانه‌های ترویجی جهان، تا کنون، مردانه^۵ بوده و هیچ تلاشی برای تعیین و تشخیص مسائل و موضوع‌های ویژه‌ی جنسیتی در آن‌ها انجام نشده‌است (موکوپادی^۶ ۲۰۰۳)؛ بر این اساس، بونی‌تاتی‌بوس و کوک^۷ (۱۹۹۶)، برای از میان برداشتن این مشکل، و بهبود خدمات‌رسانی ترویج به زنان روستایی، «شناخت یک نظام ترویج برای رسیدگی مؤثرتر به زنان روستایی» را، به عنوان راه‌بردی مهم، پیشنهاد داده‌اند، که پیش‌نیاز این امر، هم‌آهنگ کردن سازه‌های سامانه‌ی ترویج با شرایط، گرایش، و خواست زنان روستایی است.

¹ World Bank

² Van Crowder, L.

³ Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)

⁴ Das, Manju Dutta

⁵ Men-Oriented

⁶ Mukhopadhyay, Madhuchhanda

⁷ Bonitatibus, Ester, and Jonathan Cook

پایه‌های نظری

ترویج، به عنوان یک مکتب آموزشی، در پی خدمات‌رسانی به وسیله‌ی اجرای برنامه‌های آموزشی است، اما برخی مسائل و مشکلات، به‌ویژه در باره‌ی ترویج زنان روستایی، که کم‌تر به عنوان یک هدف ویژه مورد توجه قرار گرفته‌اند، سبب کاهش اثربخشی و کارآمدی این خدمات، و نبود دسترسی یا برخورداری کم زنان از آن‌ها شده‌است. خدمات‌رسانی ترویج برای زنان روستایی باید به دنبال فراهم کردن سه هدف اساسی افزایش بهره‌وری کشاورزی^۱، برابری جنسیتی^۲، و ریشه‌کنی فقر روستایی^۳ باشد و دستیابی به این اهداف، آن‌گاه امکان‌پذیر می‌شود که مباحث و دیدگاه‌های جنسیتی در سامانه‌ی ترویج، تلفیق و نهادینه گردد (بونی‌تاتی‌بوس و کوک ۱۹۹۶). یافته‌های به‌دست‌آمده از پژوهش‌های فائو در کشورهای بوركینافاسو، مالی، موریتانی، سنگال، و گامبیا، راه‌بردهای تلفیقی مباحث جنسیتی در خدمات ترویج را افزایش آگاهی جنسیتی میان مدیران و سیاست‌گذاران، افزایش شمار زنان گیرنده‌ی خدمات ترویج، به‌بود چه‌گونه‌ی ترویج، از نظر محتوا (پوشش موضوعی) و هم‌آهنگی پیام‌ها، ارزیابی اثرها، و افزایش دیگر خدمات حمایتی برشمرده‌است (بانک جهانی بی‌تا)، که در این میان، نامناسب بودن محتوای برنامه‌های ترویج، در بررسی‌های گوناگون، مورد اشاره قرار گرفته‌است (اعظمی ۱۳۷۵؛ سونتیمیر^۴ ۱۹۹۷؛ اولووو و یاهاپا^۵ ۱۹۹۸؛ ساریخانی ۱۳۷۷؛ سوانسون^۶ ۱۳۷۹)؛ از این رو، هم‌آهنگی محتوای این سامانه با نیاز، خواست، و گرایش زنان روستایی، برای افزایش اثربخشی و کارایی برنامه‌های ترویج، از اهمیتی بسیار برخوردار است.

وزدن‌بن و هاوکینز^۷ (۱۹۸۸، برگرفته از شعبان‌علی فمی ۱۳۸۶) ترویج را دربرگیرنده‌ی استفاده‌ی آگاهانه از رساندن داده‌ها برای کمک به مردم روستایی، با هدف پدید آوردن دید مثبت در آن‌ها و به‌بود توان تصمیم‌گیری‌شان می‌دانند. هدف اصلی سامانه‌ی ترویج، جابه‌جایی فن‌آوری و گسترش منابع انسانی است و شالوده‌ی اصلی کارهای آن را پیوندها تشکیل می‌دهد؛ به‌گونه‌ی که بانک جهانی ترویج را فرآیند «توان‌مندسازی از طریق ارتباطات» نامیده‌است؛ پس ماهیت کارهای سامانه‌ی ترویج، با هر هدفی که صورت گیرد، آموزشی و ارتباطی است.

¹ Agricultural Productivity

² Gender Equity

³ Rural Poverty Alleviation

⁴ Sontheimer, Sally

⁵ Olowu, T. A., and M. K. Yahaya

⁶ Swanson, Burton E.

⁷ Van Den Ban, A. W., and Helen S. Hawkins

به باور راجرز و شومیکر^۱ (۱۳۶۹)، پیوند فرآیندی است که به وسیله‌ی آن، پیام‌هایی از یک منبع یا فرستنده به گیرنده فرستاده می‌شود. آنان نمونه‌ی SMCRE^۲ را برای فرآیند پیوند ارائه داده‌اند، که در نمودار ۱ نشان داده شده است.

نمودار ۱ نمونه‌ی پیوند SMCRE
(راجرز و شومیکر ۱۳۶۹)

گفتنی است کارایی درست این فرآیند، در نخستین گام‌های برقراری پیوند، بسته به دو عامل مهم پیوند و محتواست. منظور از پیوند، وجود پیوند دوستانه میان منبع پیام (ترویج‌کننده) و گیرنده (زنان روستایی) است. محتوا، که در نمونه‌ی بالا، پیام نامیده می‌شود، نیز، از اهمیتی بسیار برخوردار است و هرچه محتوای پیام‌های فرستاده شده از سوی ترویج‌کننده، پرکشش‌تر، قابل‌فهم‌تر، و هم‌آهنگ‌تر با نیازها و گرایش‌های زنان روستایی و سطح ادراک آن‌ها باشد، پیوند، مؤثرتر، و پذیرش برنامه‌ها، آموزش‌های ترویجی، و مشارکت زنان در کارهای ترویج و توسعه‌ی روستایی نیز بیشتر است و به عبارت دیگر، فرآیند ترویج، اثربخش‌تر و کارا تر خواهد بود (شعبان‌علی فمی ۱۳۸۶)؛ بنا بر این، موضوع گردآوری محتوای مناسب، یکی از کارهای بنیادین فرآیند ترویج است؛ یعنی هرچه پیام سامانه مناسب‌تر باشد، پیوند میان ترویج و گیرنده به‌تر خواهد شد و برنامه‌ی ترویج، بیش‌تر مورد پشتیبانی قرار می‌گیرد (کمپل و بارکر^۳ ۱۳۸۱).

در باره‌ی محتوا، رولینگ^۴ بر این باور است که محتوای ترویج می‌تواند دربرگیرنده‌ی کالا، داده‌ها، و خدمات باشد (زاهدانی و بیات ترک ۱۳۷۷)؛ هم‌چون این، در نخستین گردهم‌آیی رای‌زنی جهانی فائو در باره‌ی ترویج، در سال ۱۹۸۹، آمده است:

آنچه از بیان عبارت ترویج کشاورزی، در خصوص وظایف و عملیات دربرگیرنده‌ی آن و مقاصد و محتوای برنامه‌ها فهمیده می‌شود، از کشوری به کشور دیگر، در طول زمان، متفاوت به نظر می‌رسد. آموزش خارج از مدرسه ممکن است تنها یک وظیفه و یا یکی از وظایف آن، نظیر عرضه‌ی نهاده‌ها، ترتیب تهیه‌ی اعتبارات، بازاریابی و ایجاد تسهیلات برای آن، و ... محسوب گردد. (سوانسون ۱۳۷۹: ۳۶)

^۱ Rogers, Everett M., and Floyd F. Shoemaker

^۲ SMCRE (Source; Message; Channel; Receiver; Effect)

^۳ Campbell, Dunstan A., and St. Clair Barker

^۴ Rölting, Niels

بر همین اساس، از آن جا که محتوای برنامه‌های ترویج می‌تواند گستره‌ی بزرگ را دربرگیرد، در انتخاب محتوای هم‌آهنگ با شرایط گیرندگان باید دقت بسیار صورت گیرد تا پذیرش و بهره‌مندی از خدمات ترویج افزایش یابد (کمپل و بارکر ۱۳۸۱). یکی از موارد مهم در این مسئله، توجه به دیگرگونی نقش‌های جنسی و جنسیتی در ساخت محتوای برنامه‌های ترویج است. بر پایه‌ی تجربه‌های سایتو و سپورلینگ^۱ (۱۹۹۲) و گروه کاری‌شان، نیازهای ترویجی زنان و مردان دیگرگون است و زنان، نیازمند دریافت ترویج ویژه در باره‌ی مسئولیت‌هایی اند که بر عهده دارند؛ بنا بر این، برنامه‌ها و پیام‌های ترویجی باید با توجه به دیگرگونی‌های جنسیتی موجود در کارها، منابع، فرصت‌ها، و مزایا پایه‌گذاری شود. با توجه به آنچه گفتیم، محتوای برنامه‌های ترویجی را می‌توان به دو دسته بخش کرد؛ دسته‌ی اول، موضوع‌هایی با گیرندگان عام، مانند آموزش اصول تعاون، که مورد نیاز تمام بهره‌گیران است، و دسته‌ی دوم، موضوع‌هایی که با گستره‌ی خویش‌کاری‌ها یا برخی ویژگی‌های زیستی و جسمانی یک جنس ویژه پیوند می‌یابد. آموزش دانش خانه‌داری، تغذیه‌ی مادر و کودک، و بسیاری از آموزش‌های موجود در گستره‌ی صنایع دستی، در این گروه جای می‌گیرند (خسروی‌پور و برادران ۱۳۸۲).

به‌رغم این پافشاری‌ها، در بازنگری خدمات‌رسانی ترویج، در سطح دنیا، از سال ۱۹۷۵، مشخص شد که سوبه‌گیری آموزش‌ها و منابع به سود مردان بوده و با این وجود که در تعاریف و اصول ترویج، روی سخن با زنان است، خدماتی مؤثر به آن‌ها ارائه نشده‌است (فائو ۱۹۹۶).

بررسی‌های صورت‌گرفته عواملی بسیار را مانع ارائه‌ی خدمات اثربخش ترویجی به زنان روستایی می‌داند، که در این میان، هم‌آهنگ نبودن برنامه‌های ترویجی با نیازهای ویژه‌ی زنان، که پی‌آمد توجه نکردن به مسئله‌ی جنسیت و دیگرگونی‌های مرتبط با آن در برنامه‌ریزی‌های ترویج است، از مهم‌ترین آن‌ها به شمار می‌آید (صابری ۱۳۷۴؛ شعبان‌علی فمی ۱۳۸۶)؛ در واقع، نامناسب بودن محتوای برنامه‌های ترویجی، به عنوان یکی از پایه‌های سازنده‌ی سامانه‌ی ترویج برای زنان روستایی (با توجه به شرایط، نیازها، خواست‌ها، و ویژگی خاص آن‌ها) (اعظمی ۱۳۷۵؛ سونتیمر ۱۹۹۷؛ اولووو و یاها یا ۱۹۹۸؛ ساریخانی ۱۳۷۷؛ سوآن‌سون ۱۳۷۹)، که در مشکلات مرتبط با شیوه‌ی اجرای برنامه‌های ترویجی جای داده‌شده‌است، سبب کاهش اثربخشی و کارآمدی این خدمات، و نبود دسترسی یا برخورداری کم زنان از آن‌ها می‌شود (شعبان‌علی فمی، علی‌بیگی، و شریف‌زاده ۱۳۸۳)؛ بنا بر این، بررسی‌ها و تجربه‌های صورت‌گرفته، به‌بود چه‌گونگی ترویج را، از نظر پوشش موضوعی و تناسب پیام‌ها، برای به‌بود برنامه‌های

¹ Saito, Katrine A., and Daphne Spurling

ترویجی برای زنان روستایی مورد تأکید قرار می‌دهد (شعبان‌علی فمی، علی‌بیگی، و شریف‌زاده ۱۳۸۳؛ فائو ۱۹۹۶؛ بانک جهانی بی‌تا).

با توجه به این که گزینش محتوای مناسب برای زنان روستایی، نیازمند شناخت خواست‌ها، گرایش‌ها، نیازها، آرمان‌ها، نقش‌ها، و فعالیت‌های آن‌ها است، ایجاد و تعیین محتوای هم‌آهنگ با نیازها و موقعیت، به وسیله‌ی خود زنان روستایی، باید در اولویت نخست قرار گیرد (اودامه و هم‌کاران^۱ ۲۰۰۲)؛ به همین دلیل، در پژوهش پیش رو، با همین هدف، و برای دستیابی به محتوای مناسب ترویج برای زنان روستایی استان خوزستان، به بررسی اهداف زیر می‌پردازیم:

- ۱ شناخت اولویت‌های محتوای برنامه‌های ترویجی در باره‌ی اقتصاد و بازار، از دیدگاه زنان روستایی استان خوزستان؛
- ۲ شناخت اولویت‌های محتوای برنامه‌های ترویجی در باره‌ی خدمات حمایتی و اجرایی، از دیدگاه زنان روستایی استان خوزستان؛
- ۳ شناخت اولویت‌های محتوای برنامه‌های ترویجی در باره‌ی فرآوری فرآورده‌های تولیدی، از دیدگاه زنان روستایی استان خوزستان؛
- ۴ شناخت اولویت‌های محتوای برنامه‌های ترویجی در باره‌ی صنایع و هنرهای دستی، از دیدگاه زنان روستایی استان خوزستان؛
- ۵ شناخت اولویت‌های محتوای برنامه‌های ترویجی درباره‌ی مدیریت منزل، از دیدگاه زنان روستایی استان خوزستان؛
- ۶ شناخت اولویت‌های محتوای برنامه‌های ترویجی در باره‌ی کشاورزی، از دیدگاه زنان روستایی استان خوزستان؛
- ۷ شناخت اولویت‌های محتوای برنامه‌های ترویجی در باره‌ی مسائل اجتماعی-فرهنگی، از دیدگاه زنان روستایی استان خوزستان؛
- ۸ شناخت سازه‌های محتوای سامانه‌ی ترویج و اولویت‌های آن‌ها، از دیدگاه زنان روستایی استان خوزستان؛

گسترده‌ی نقش‌های جنسی و جنسیتی زنان سبب شده تا موضوع‌های محتوای برنامه‌های ترویجی، که، بیش‌تر، آموزشی است، بسیار گسترده باشد. در این پژوهش به برخی بررسی‌های انجام‌شده در این مورد می‌پردازیم.

در کشور ترکیه، برنامه‌های اقتصاد خانه‌داری، بر نقش دام‌داری و فرآوری غذایی، مدیریت منزل، برنامه‌ریزی خانوار، تربیت کودک، سلامت خانوار، و صنایع دستی تأکید

¹ Odame, Helen Hambly, Nancy Hafkin, Gesa Wesseler, and Isolina Boto

می‌کند؛ افزون بر آن که، برای به‌تر شدن محتوای برنامه‌های ترویجی زنان روستایی، داده‌هایی در باره‌ی باغ‌داری، آش‌پزی، مرغ‌داری، دام‌داری، و پرورش قارچ نیز ارائه می‌شود (دورتان^۱ ۲۰۰۶).

برنامه‌ی توسعه‌ی کشاورزی (ADP)^۲ در نیجریه، هم‌راه با راه‌نمایی فن‌آورانه‌ی کشاورزی، در رساندن فن‌آوری‌های مرتبط با اقتصاد خانه نیز تلاش می‌کند (اودوروکوی، متیوز-نجوکو، و اچیوگو-اوکره‌که^۳ ۲۰۰۶).

در پژوهش صورت‌گرفته به وسیله‌ی نگوسه و هم‌کاران^۴ (۲۰۰۴)، تهیه‌ی زمین، صنایع دستی، دام‌داری، و مرغ‌داری، در محتوای ترویج کشاورزی برای زنان گنجانده‌شد. در پژوهش /ونه‌مولیز^۵ (۲۰۰۲)، زنان کشاورز ایالت ادو داده‌های مرتبط با گوناگونی فرآورده‌ها، کود، آفت‌کش، زمان کاشت، فضای کاشت، و زمان برداشت را نیازهای داده‌ی خویش دانسته‌اند.

در مطالعه‌ی علی علی محمد^۶ (۲۰۰۲)، زنان خدمات ترویجی را دربرگیرنده‌ی به‌بود نهاده‌های تولید، کمک در به‌روزرسانی داده‌های فنی زنان، آموزش مسائل تولیدی، کمک در به‌بود ابزار تولید، و فراهم کردن نمایشگاه‌هایی برای بازاریابی فرآورده‌های زنان، برای افزایش تولیدات‌شان، دانسته‌اند.

یافته‌های پژوهش د/س (۱۹۹۵) در چهار کشور تایلند، سوریه، نیجریه، و ترینداد نشان داد ترویج‌کنندگان زن صحرایی برنامه‌های اقتصاد خانه‌داری، مانند تغذیه، نگاه‌داری و تبدیل مواد غذایی، آش‌پزی، نگاه‌داری از کودکان، بهداشت و انبارداری فرآورده‌های برداشت‌شده، نگاه‌داری ماکیان، و تشکیل گروه و تعاونی زنان را، به عنوان محتوای برنامه‌های ترویج زنان، در سوریه و تایلند، مورد توجه قرار داده‌اند.

هاشم^۷ (۱۹۹۷) محتوای برنامه‌های ترویج زنان روستایی یمن را دربرگیرنده‌ی سوادآموزی، بهداشت و تغذیه، بهداشت و مدیریت امور دام، پرورش سبزی‌جات، و دوزندگی دانسته‌است.

یافته‌های پژوهش درخشان و غفاری (۱۳۷۷) برای بررسی نیازهای آموزشی زنان روستایی و برنامه‌ریزی برای آموزش آنان در روستاهای شهرستان همدان، به‌ترتیب، بهداشت فردی، خانواده و محیط، بهداشت مواد غذایی، ساخت انواع رب، ترشی، کمپوت، و مربا، آش‌پزی،

¹ Durutan, Nedret

² Agricultural Development Project

³ Odhrukwe, S. N., E. C. Matthews-Njoku, and N. Ejiogu-Okereke

⁴ Negusse, Gebremichael, Am-On Aungsuratana, Supaporn Thaipakdee, and Kamolrat Intaratat

⁵ Onemolease, Eddy A.

⁶ Aly Aly Mohamed, Zeinab

⁷ Hashem, Mouna H.

شناخت بیماری‌های مشترک دام، تنظیم خانواده، ساخت نبات، دوزندگی، خشک کردن میوه‌ها، بهداشت دام، سوادآموزی، مرغ‌داری، شیردوشی، تغذیه دام، سالم‌سازی نژاد دام، قالی‌بافی، بچه‌داری، سبزی‌کاری، کشاورزی، مبارزه با آفات گیاهی، باغبانی، بازاریابی، فروش فرآورده، جاجیم‌بافی، گلیم‌بافی، و سوزن‌دوزی را به عنوان نیازهای آموزشی زنان نشان می‌دهد.

شهبازی (۱۳۷۵) پرورش کودک، تغذیه و بهداشت خانواده، به‌سازی محیط زیست، باغبانی در منزل، پرورش دام و ماکیان، و صنایع و پیشه‌های روستایی را به عنوان زمینه‌های آموزشی زنان روستایی معرفی کرده‌است.

رضوی (۱۳۷۵)، در بررسی دیدگاه دست‌اندرکاران ترویج در باره‌ی محتوای آموزشی برای زنان روستایی، آموزش‌های اقتصاد خانه‌داری، فرهنگی و هنری، فنی و حرفه‌یی، تعاون و روابط اجتماعی، تخصصی کشاورزی، و تولید و بازاریابی را برای آن‌ها برشمرده‌است.

در برنامه‌ی طرح تدوین سامانه‌ی ترویج، که به وسیله‌ی بیت ترک (۱۳۷۵) انجام شد، اولویت آموزشی زنان روستایی در خوزستان، خانه‌داری، بهداشت، کشاورزی، و اشتغال تعیین شد. از نظر نوع خدمات، از میان برداشتن مشکلات داده‌یی کشاورزان، و آشنا کردن آن‌ها با روش‌های درست، کارهای عمرانی، هم‌کاری در پخش نهاده‌ها، و آموزش زنان روستایی برای اشتغال در بخش کشاورزی، در اولویت بود.

سلمان‌زاده (۱۳۷۲)، در گزارشی با عنوان وضعیت زنان روستایی جهان، محتوای آموزشی ترویج را در کشورهای گوناگون، از جمله آلمان، آمریکا، و فیلیپین، این گونه برشمرده‌است: مدیریت خانه (به گونه‌یی کلی)؛ غذا و تغذیه (فراهم کردن غذا برای افراد در سن‌های گوناگون)؛ باغبانی (سبزی‌کاری و درخت‌کاری)، برای برآوردن بخشی از نیازهای خانوار به مواد غذایی؛ اقتصاد و خانوار؛ اقتصاد برای زندگی به‌تر، سرمایه، خانه، مزرعه، و اعضای خانوار؛ خرید از بازار؛ امور اجتماعی مربوط به خانه، خانواده، و جامعه؛ مفهوم خانواده؛ نقش مرد کشاورز و همسر او در جامعه؛ حقوق زنان در جامعه؛ به‌روز کردن دانش زنان روستایی، در زمینه‌ی روی‌دادهای مربوط به جامعه‌ی کشاورزی و خانه؛ نیازهای اعضای خانواده؛ تقسیم کار کشاورزی در خانوار؛ حساب‌داری مزرعه؛ استفاده‌ی اقتصادی از وسایل گازسوز و برقی در خانه؛ مسائل اقتصادی مربوط به محیط زیست و بوم‌شناسی؛ بازسازی مزرعه و استفاده‌ی مؤثر از فضای موجود؛ جنبه‌هایی از دوزندگی و بافندگی؛ آموزش اصول مرغ‌داری در سطح کوچک؛ طراحی و زیباسازی زمین‌های پیرامون منزل؛ فراهم کردن خشک‌بار؛ و از میان بردن آفات خانگی.

در بررسی‌های انجام‌شده، انواع محتوای مرتبط با سامانه‌ی ترویج زنان روستایی، در داخل و خارج کشور، که پژوهش‌گر بر پایه‌ی آن به گردآوری چهارچوب نظری پرداخت، در **نمودار ۲** ارائه شده‌است.

نمودار ۲ چهارچوب نظری پژوهش

روش پژوهش

پژوهش پیش رو کاربردی، تک‌مقطع، پیمایشی (با توجه به گستردگی و پافشاری بر نظر پاسخ‌دهندگان)، و توصیفی (از نظر تحلیل داده‌ها) است و جامعه‌ی آماری آن را زنان روستایی ساکن در مناطق روستایی استان خوزستان تشکیل می‌دهند، که بر پایه‌ی آخرین سرشماری انجام‌شده، ۶۷۳،۸۲۹ نفر اند (مرکز آمار ایران ۱۳۸۶). بر پایه‌ی فرمول کوکران، کمینه‌ی حجم

نمونه برای این جامعه ۱۲۰ نفر برآورد شد، که برای دقت بیشتر، به ۱۴۰ نفر افزایش پیدا کرد. برای گزینش نمونه در این پژوهش، که با روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی تصادفی، با انتساب متناسب، صورت گرفته‌است، نخست، به وسیله‌ی رای‌زنی با کارگزاران امور زنان روستایی استان در سازمان جهاد کشاورزی، استان، به چهار منطقه‌ی جغرافیایی دارای شرایط کاملاً یک‌سان تقسیم شد؛ سپس، به گونه‌ی تصادفی، در هر منطقه، از هر سه شهرستان، یک شهرستان، و از هر شهرستان، یک دهستان، و از هر دهستان، سه روستا انتخاب شد، که بدین ترتیب، ۱۸ روستا از شش شهرستان استان مورد بررسی قرار گرفت.

در این پژوهش، برای گردآوری داده‌ها، نخست، از روش بررسی اسناد و جست‌وجوی اینترنتی، و سپس، برای گردآوری داده‌های میدانی، از مشاهده، مصاحبه، و پرسش‌نامه‌ی نیمه‌باز استفاده شده‌است.

میزان روایی^۱ یا اعتبار ابزار پژوهش، به وسیله‌ی برخی از استادان گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه تهران و کارشناسان ستادی ترویج استان خوزستان مورد تأیید قرار گرفت و پایایی^۲ پرسش‌نامه نیز، با محاسبه‌ی آلفای کرون‌باخ (۰/۹۳) پذیرفته شد. برای تحلیل داده‌های آماری پژوهش، از دو دسته آمار توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین، انحراف معیار، کمینه، و بیشینه) و استنباطی بهره گرفته شد. با توجه به این که گویه‌های مطرح‌شده در پرسش‌نامه، در قالب مقیاس لیکرت^۳ سنجیده‌شد، به منظور محاسبه‌ی میانگین مرتبط با هر گویه، یا به عبارتی، هر یک از محتوای موردنظر برای برنامه‌های ترویج کشاورزی، نمره‌ی پاسخ‌های ارائه‌شده از سوی زنان (صفر تا پنج)، که در قالب این طیف بودند، به شکل زیر مورد استفاده قرار گرفت:

$$\bar{x} = \frac{\sum S_i}{n}$$

که در آن:

S_i نمره‌های ارائه‌شده (در قالب طیف لیکرت) به هر گویه از سوی پاسخ‌گویان؛
 n شمار پاسخ‌گویان؛
 $\bar{x}$ و میانگین هر یک از محتواهای ارائه‌شده برای برنامه‌های ترویج زنان روستایی است.

برای کوتاه کردن و دسته‌بندی گویه‌ها از آماره‌ی تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. تحلیل عاملی از جمله روش‌های آماری چندمتغیره است که بخشی از راه‌کارهای هم‌وابسته

^۱ Validity
^۲ Reliability

^۳ اصلاً = ۰؛ خیلی کم = ۱؛ کم = ۲؛ متوسط = ۳؛ زیاد = ۴؛ و خیلی زیاد = ۵

به شمار می‌آید و متغیر مستقل و وابسته در آن مطرح نیست (کلاتری ۱۳۸۲). کرلینجر^۱، در کتاب *مبانی پژوهش در علوم رفتاری*^۲، تحلیل عاملی را، به سبب قدرت، ظرافت، و توانایی کاربرد، جلودار روش‌های پژوهش نامیده، و ستوده‌است (فطرس و بهشتی فر ۱۳۸۸). هدف اصلی تحلیل عاملی کوتاه کردن متغیرها است. این روش به بررسی هم‌بستگی درونی شمار زیادی از متغیرها می‌پردازد و در پایان، آن‌ها را در قالب شمار محدودی از عامل‌ها دسته‌بندی و تبیین می‌کند. این تحلیل عاملی، تحلیل عاملی گونه‌ی R^2 نامیده می‌شود (کلاتری ۱۳۸۲) و مراحل آن عبارت است از: (۱) تهیه‌ی ماتریس استاندارد؛ (۲) محاسبه‌ی ضرایب ماتریس هم‌بستگی؛ (۳) استخراج عوامل، بر پایه‌ی معیار کیسر-میر-اولکین (KMO)^۳؛ و (۴) چرخش عوامل. از آن جا که پایه‌ی تحلیل عاملی، بر هم‌بستگی میان متغیرهای غیرعلی استوار است، در استفاده از این روش باید ماتریس هم‌بستگی میان متغیرها به دست آید. ماتریس هم‌بستگی وجود پیوند میان برخی متغیرها و نبود پیوند آن‌ها را با برخی دیگر نشان می‌دهد. این نمونه در تحلیل عاملی موجب شکل‌گیری خوشه‌هایی می‌شود که متغیرهای درون خوشه با یکدیگر هم‌بستگی دارند، اما با متغیرهای خوشه‌های دیگر هم‌بستگی ندارند. در این تحلیل، برای تعیین و تشخیص مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی، آزمون KMO و بارتلت^۵ مورد استفاده قرار گرفته‌است.

اندازه‌ی KMO همیشه میان صفر و یک در نوسان است؛ در صورتی که مقدار آن کم‌تر از ۰/۵ باشد، داده‌ها برای تحلیل عاملی نامناسب است، اگر میان ۰/۵ تا ۰/۶۹ باشد، باید با احتیاط به تحلیل عاملی پرداخت، و چنان‌چه اندازه‌ی آن بزرگ‌تر از ۰/۷ باشد، آن گاه، هم‌بستگی میان داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب است؛ از سوی دیگر، برای اطمینان از مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی، و این که ماتریس هم‌بستگی‌هایی که در تحلیل عاملی مورد استفاده قرار می‌گیرد، در جامعه، برابر با صفر نیست، باید از آزمون بارتلت استفاده کرد. آزمون بارتلت این فرضیه را که ماتریس هم‌بستگی دیده‌شده، متعلق به جامعه‌ی با متغیرهای نابسته است می‌آزماید (کلاتری ۱۳۸۲).

یکی از مفاهیم مهم تحلیل عاملی چرخش عامل‌ها است. در فرآیند چرخش عاملی، محورهای مختصات عامل‌ها به دور مبدأ چرخش داده می‌شوند، تا موقعیتی جدید به دست آید. در محاسبه‌ی ماتریس عاملی چرخش نیافته، پژوهش‌گر در پی آن است تا بهترین ترکیب خطی متغیرها را به دست آورد. منظور از بهترین ترکیب خطی ترکیبی از متغیرهای اصلی

¹ Kerlinger, Frederick Nichols

² Foundations of Behavioral Research

³ R-Type Factor Analysis

⁴ Kaiser-Meyer-Olkin

⁵ Bartlett's Test

است که بیش‌ترین واریانس را در همه‌ی داده‌ها، نسبت به هر نوع ترکیب خطی دیگر، نشان دهد. پس از آن، باید به محاسبه‌ی ماتریس عاملی چرخش‌یافته بپردازیم. هدف از روش‌های چرخش عاملی، ساده‌سازی سطرها، ستون‌ها، یا هر دوی آن‌ها در ماتریس عاملی، برای آسان‌سازی تفسیر است. در این پژوهش از روش چرخش وریماکس^۱ استفاده کرده‌ایم. پس از انجام تحلیل عاملی با نرم افزار SPSS^۲، شماری عامل، که هر یک دربرگیرنده چندین متغیر اند، به دست می‌آید و سپس، پژوهش‌گر، بر پایه‌ی متغیرهای واردشده به هر یک از عوامل، عوامل را نام‌گذاری می‌کند.

پس از پایان عملیات تحلیل عاملی و مشخص شدن عامل‌ها، برای تعیین اولویت متغیرهای درون هر عامل، از آماره‌ی میانگین، و پس از آن، برای تعیین اولویت هر عامل، در مقایسه با دیگر عوامل به‌دست‌آمده، از میانگین میانگین‌ها استفاده کردیم. برای به دست آمدن میانگین میانگین‌ها، میانگین‌های به‌دست‌آمده در مرحله‌ی توصیفی، برای هر یک از متغیرهای تحت‌عامل، با یک‌دیگر جمع، و به تعداد، تقسیم شد.

برای نشان دادن اولویت زمینه‌های شناخته‌شده در باره‌ی محتوای سامانه‌ی ترویج برای زنان روستایی، نمونه‌ی به شکل کشتی باری^۳، به وسیله‌ی پژوهش‌گر طراحی شد. در طراحی نمونه‌های کشتی باری ارائه‌شده در این پژوهش، برای بیان اولویت عوامل نسبت به یک‌دیگر (بار کشتی)، از مساحت هندسی بهره گرفتیم؛ به گونه‌ی که مساحت هر بخش بیان‌گر اهمیت عوامل شناخته‌شده‌ی مرتبط با محتوا، در مقایسه با یک‌دیگر است.

یافته‌ها

ویژگی‌های فردی، اجتماعی، و اقتصادی زنان روستایی بررسی شده

بر پایه‌ی یافته‌ها، میانگین سن زنان روستایی ۳۰/۳۱ سال بوده‌است (جدول ۱) و ۶۲/۱ درصد از آنان همسردار، ۳۶/۴ درصد ازدواج‌نکرده، و ۲ نفر بیوه بودند.

پراکندگی متغیرهای سطح تحصیلات، پیشه‌ی اصلی، و وضعیت مشارکت اجتماعی در جدول‌های ۲ تا ۴ آمده‌است. در باره‌ی متغیر پیشه‌ی اصلی باید گفت که هیچ یک از زنان، کشاورز، باغ‌دار، دام‌دار، مرغ‌دار، و پرورش‌دهنده‌ی ماهی نبودند. بر پایه‌ی جدول ۴، تنها ۲۷/۲ درصد از زنان بررسی‌شده در کارهای اجتماعی مشارکت داشته‌اند و هیچ کدام از آنان، از نظر مشارکت اجتماعی، عضو تعاونی روستا، صندوق قرض‌الحسنه، و سازمان‌های غیردولتی

^۱ Varimax Rotation Method

^۲ Statistical Package for the Social Sciences

^۳ Cargo Ship Model

نبودند؛ همچون این، ۹۳ درصد از زنان بررسی شده درآمد شخصی، زمین کشاورزی، باغ، و دامی که مال خودشان باشد نداشته‌اند. میانگین درآمد ۷ درصد باقی‌مانده، ۱۳۹'۵۰۰ تومان در ماه بوده، که کمینه‌ی درآمد آن‌ها ۲۰ هزار تومان و بیشینه‌ی این درآمد، ۳۰۰ هزار تومان است.

جدول ۱ توزیع فراوانی زنان روستایی بررسی شده بر پایه‌ی متغیر سن

درصد	فراوانی	سن (سال)
۳۷/۲	۵۲	۲۵ سال و کمتر
۳۵/۷	۵۰	۲۶-۳۵
۱۷/۱	۲۴	۳۶-۴۵
۸/۶	۱۲	۴۶-۵۵
۱/۴	۲	۵۶ و بالاتر
۱۰۰/۰	۱۴۰	کل

جدول ۲ توزیع فراوانی زنان روستایی بررسی شده بر پایه‌ی میزان تحصیلات

درصد	فراوانی	میزان تحصیلات
۲۰/۷	۲۹	بی سواد
۵/۰	۷	خواندن و نوشتن
۲۴/۳	۳۴	دبستان
۱۷/۹	۲۵	راهنمایی
۳۰/۰	۴۲	دبیرستان و دیپلم
۲/۱	۳	دانشگاهی
۱۰۰/۰	۱۴۰	کل

جدول ۳ توزیع فراوانی زنان روستایی بررسی شده بر پایه‌ی پیشه‌ی اصلی

درصد	فراوانی	پیشه‌ی اصلی
۸۳/۶۰	۱۱۷	خانه‌دار
۹/۳۰	۱۳	دانش آموز
۲/۱۵	۳	مؤسسه‌های خصوصی
۲/۱۵	۳	صنایع و هنرهای دستی
۱/۴۰	۲	دولتی
۱/۴۰	۲	کارگر کشاورزی
۱۰۰/۰۰	۱۴۰	کل

جدول ۴ توزیع فراوانی زنان روستایی بررسی شده بر پایه‌ی وضعیت مشارکت اجتماعی

درصد	فراوانی	مشارکت اجتماعی
۱۸/۶	۲۶	عضو تعاونی زنان
۷/۹	۱۱	مددکار ترویجی
۰/۷	۱	عضو شورای اسلامی
۷۲/۸	۱۰۲	هیچ کدام
۱۰۰/۰	۱۴۰	کل

دیدگاه زنان روستایی نسبت به میزان مناسب بودن انواع محتوای مرتبط با سامانه‌ی ترویج زنان روستایی

در جدول‌های ۵ تا ۱۱، دیدگاه زنان روستایی در باره‌ی مناسب بودن انواع محتواهای موردپرسش آورده شده است.

جدول ۵ دیدگاه زنان بررسی شده در باره‌ی مناسب بودن محتواهای مطرح شده برای زنان روستایی، در زمینه‌ی برگزاری دوره‌ها، ارائه‌ی داده‌ها، یا رای‌زنی در باره‌ی مدیریت خانه

محتوا	اصلاً کم	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
بهداشت خانواده	۰/۰	۰/۷	۰/۰	۱/۴	۱۸/۶	۷۹/۳	۴/۷۶
تربیت و نگاه‌داری کودکان	۰/۰	۱/۴	۰/۰	۱۱/۴	۱۰/۷	۷۶/۴	۴/۶۱
اصول تغذیه‌ی انسان	۰/۰	۰/۷	۰/۷	۴/۳	۳۱/۴	۶۳/۶	۴/۵۸
آماده‌سازی زنان برای پذیرفتن نقش مادری و همسری	۰/۰	۰/۷	۲/۹	۱۵/۷	۲۷/۱	۵۳/۶	۴/۳۰
مسائل اقتصادی و دخل و خرج منزل	۱/۴	۵/۷	۰/۰	۱۶/۴	۳۷/۹	۳۸/۶	۴/۰۵
نظم و ترتیب و آرایش منزل	۰/۷	۰/۷	۴/۳	۲۵/۷	۳۴/۳	۳۴/۳	۳/۹۵
آشپزی و اصول بهداشتی آن	۰/۰	۴/۳	۱/۴۱	۱۳/۶	۲۷/۱	۴۳/۶	۳/۹۴
طراحی و زیباسازی زمین‌های پیرامون منزل	۰/۰	۳/۶	۱۳/۶	۳۵/۷	۲۰/۰	۲۷/۱	۳/۵۴
آفات خانگی	۱/۴	۱۰/۷	۱۵	۲۲/۹	۲۴/۳	۲۵/۴	۳/۳۵
نگاهداری و بهداشت محیط زیست و سوخت فسیلی	۱/۴	۱۱/۴	۱۳/۶	۳۰/۷	۱۸/۶	۲۴/۳	۳/۲۶

جدول ۶ دیدگاه زنان بررسی شده در باره‌ی مناسب بودن محتواهای مطرح شده برای زنان روستایی، در زمینه‌ی برگزاری دوره‌ها، ارائه‌ی داده‌ها، یا رای‌زنی در باره‌ی مسائل اجتماعی-فرهنگی

محتوا	اصلاً کم	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
سازمان‌دهی و تشکیل صندوق قرض‌الحسنه	۰/۰	۰/۷	۵	۱۵/۷	۳۱/۴	۴۷/۱	۴/۱۹
سازمان‌دهی و تشکیل تعاونی زنان	۰/۰	۰/۷	۴/۳	۲۴/۳	۲۲/۹	۴۷/۹	۴/۱۳
آشنایی با قوانین و حقوق اجتماعی، فردی، و خانوادگی	۰/۰	۱۱/۴	۵	۱۸/۶	۳۲/۹	۴۲/۱	۴/۰۹
سازمان‌دهی و تشکیل صندوق اعتبارات خرد	۰/۷	۰/۷	۴/۳	۲۵	۲۴/۳	۴۵	۴/۰۶
مسائل مذهبی	۰/۰	۰/۷	۹/۳	۳۱/۴	۱۵	۴۳/۴	۳/۹۱
مهارت‌ها و روش‌های مشارکت	۰/۷	۸/۶	۹/۳	۳۰/۷	۲۲/۹	۲۷/۹	۳/۵۰
خوبش‌کاری نهادها (شوراها و مانند آن)	۱/۴	۸/۶	۱۶/۴	۲۹/۳	۱۵/۷	۲۸/۶	۳/۳۵
آشنایی با خوبش‌کاری سازمان‌ها و اداره‌های گوناگون	۲/۱	۱۰/۷	۱۵	۳۵	۸/۶	۲۸/۶	۳/۲۳

جدول ۷ دیدگاه زنان بررسی‌شده در باره‌ی مناسب بودن محتواهای مطرح‌شده برای زنان روستایی، در زمینه‌ی برگزاری دوره‌ها، ارائه‌ی داده‌ها، یا رای‌زنی در باره‌ی صنایع و هنرهای دستی

محتوا	اصلاً	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
دوزندگی	۲/۱	۰/۷	۲/۱	۴/۳	۷/۱	۸۳/۶	۴/۶۴
هنرهای دستی (سوزن‌دوزی؛ گل‌دوزی؛ گل‌سازی؛ آویزبافی)	۳/۶	۲/۹	۲/۱	۱۳/۶	۱۲/۹	۶۵	۴/۲۴
قالی‌بافی	۱۰/۷	۱۷/۹	۱۲/۱	۵	۱۰/۷	۴۳/۶	۳/۱۸
بافتندگی	۱۰/۷	۲۸/۶	۵	۱۴/۳	۱۰/۷	۳۰/۷	۲/۷۸
کپوبافی	۲۹/۳	۲۶/۴	۷/۹	۱۰/۷	۱۰/۷	۱۲/۹	۱/۲۹
حصیربافی	۳۱/۴	۳۰/۷	۷/۹	۱۵/۷	۵	۹/۳	۱/۶

جدول ۸ دیدگاه زنان بررسی‌شده در باره‌ی مناسب بودن محتواهای مطرح‌شده برای زنان روستایی، در زمینه‌ی برگزاری دوره‌ها، ارائه‌ی داده‌ها، یا رای‌زنی در باره‌ی فراورده‌های تولیدی

محتوا	اصلاً	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
بهداشت تولید شیر و فرآورده‌های لبنی	۱۷/۹	۱۰/۷	۳/۶	۱۳/۶	۱۵	۳۹/۳	۳/۱۵
تبدیل، نگاه‌داری، و بسته‌بندی فرآورده‌های لبنی	۳۰/۰	۱۱/۴	۲/۱	۱۹/۳	۱۰/۰	۳۷/۱	۲/۹۹
بازاررسانی سبزی خشک و تازه	۳۰/۷	۱۰/۰	۱۰/۰	۱۷/۹	۲۰/۰	۲۱/۴	۲/۷۱
انبارداری و بسته‌بندی فرآورده‌های کشاورزی و باغی	۲۳/۶	۲۴/۳	۲۰/۷	۱۵/۷	۲/۹	۱۲/۹	۱/۸۹
گردآوری و بسته‌بندی گیاهان دارویی	۵۰/۷	۲۴/۳	۵	۷/۱	۳/۶	۹/۳	۱/۱۶

جدول ۹ دیدگاه زنان بررسی‌شده در باره‌ی مناسب بودن محتواهای مطرح‌شده برای زنان روستایی، در زمینه‌ی برگزاری دوره‌ها، ارائه‌ی داده‌ها، یا رای‌زنی در باره‌ی کشاورزی

محتوا	اصلاً	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
پرورش قارچ	۳/۶	۱/۴	۱/۴	۸/۶	۳۷/۱	۴۷/۹	۴/۱۸
کشت و پرورش گیاهان زینتی	۶/۴	۲/۱	۵/۷	۱۵/۷	۲۴/۳	۴۵/۷	۳/۸۶
پرورش مرغ بومی	۱۲/۹	۷/۹	۰/۷	۱۷/۹	۲۲/۱	۳۸/۶	۳/۴۴
مایه‌کوبی پرندگان بومی	۱۲/۹	۸/۶	۶/۴	۱۵/۷	۲۳/۶	۳۲/۹	۳/۲۷
بیماری‌های مشترک انسان و دام	۱۵/۷	۱۰/۷	۱/۴	۹/۳	۲۸/۰۶	۳۴/۳	۳/۲۷
اصول دام‌داری در سطح کوچک	۱۳/۶	۱۵	۰/۷	۱۲/۱	۲۴/۳	۳۴/۳	۳/۲۱
کاشت نهال در خانه	۷/۱	۲/۹	۷/۹	۴۷/۱	۱۵/۷	۱۹/۳	۳/۱۹
کشت و پرورش سبزی‌جات و صیفی‌جات	۶/۴	۵	۱۰/۰	۴۰/۰	۱۹/۳	۱۹/۳	۳/۱۸
کشت و پرورش درختان میوه‌دار	۱۲/۱	۵	۷/۱	۳۰/۷	۲۱/۴	۲۳/۶	۳/۱۵
مسائل مرتبط با کاشت فرآورده‌های کشاورزی منطقه	۲۷/۱	۲۴/۳	۱۵/۷	۲۰/۰	۳/۶	۹/۳	۱/۷۶
مسائل مرتبط با کاشت فرآورده‌های باغی منطقه	۲۷/۱	۲۶/۴	۱۵/۷	۱۶/۴	۵/۷	۸/۶	۱/۷۳
مسائل مرتبط با برداشت فرآورده‌های کشاورزی منطقه	۲۱/۴	۲۳/۶	۱۲/۱	۱۹/۳	۹/۳	۱۴/۳	۲/۱۴
مسائل مرتبط با برداشت فرآورده‌های باغی منطقه	۲۳/۶	۲۶/۴	۱۲/۱	۱۷/۹	۷/۱	۱۲/۹	۱/۹۷
کنترل آفات و بیماری‌های گیاهی	۵۳/۶	۱۶/۴	۳/۶	۱۰/۰	۷/۱	۱/۳	۱/۲۹
کود و کوددهی	۵۰/۷	۱۷/۹	۱۱/۴	۴/۳	۶/۴	۹/۳	۱/۲۶
وجین کردن	۵۱/۴	۱۸/۶	۷/۱	۷/۱	۶/۴	۹/۳	۱/۲۶
کاربرد سموم و مواد شیمیایی در مزرعه	۵۳/۶	۱۵/۷	۵	۱۲/۱	۵	۸/۶	۱/۲۵
مبارزه‌ی زیست‌شناختی	۵۳/۶	۱۷/۱	۱۰/۰	۵	۵/۷	۸/۶	۱/۱۷
به‌کارگیری فن‌آوری‌های کشاورزی (ایزار و ماشین‌آلات)	۵۶/۴	۱۵/۷	۱۰/۷	۵/۷	۵	۶/۴	۱/۰۶

جدول ۱۰ دیدگاه زنان بررسی شده در باره‌ی مناسب بودن محتوای مطرح شده برای زنان روستایی، در زمینه‌ی برگزاری دوره‌ها، ارائه‌ی داده‌ها، یا رای‌زنی در باره‌ی اقتصاد و بازار

محتوا	اصلاً کم	خیلی کم	کم	متوسط زیاد	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
واحدهای کوچک درآمدزای زودبازده	۰/۷	۲/۱	۵/۷	۴/۳	۴/۳	۸۲/۹	۴/۵۸
چه‌گونگی دستیابی به امتیازهای مالی (وام)	۱/۴	۳/۶	۲/۱	۱۲/۱	۱۲/۱	۶۸/۶	۴/۳۶
چه‌گونگی فروش فرآورده‌های کشاورزی و بازاریابی	۱۳/۶	۱۴/۳	۱۲/۱	۱۶/۴	۱۰/۰	۲۳/۶	۲/۷۶
آگاه کردن زنان در باره‌ی مسائل روز کشاورزی	۱۵	۲۰/۰	۱۵/۷	۲۰/۷	۱۵	۱۳/۶	۲/۴۱
چه‌گونگی بیمه کردن فرآورده‌ها	۱۲/۹	۲۲/۱	۱۸/۶	۱۴/۳	۱۲/۹	۱۹/۳	۲/۵
حسابداری مزرعه	۱۹/۳	۳۵	۱۵/۷	۱۴/۳	۴/۳	۱۱/۴	۱/۸۴

جدول ۱۱ دیدگاه زنان بررسی شده در باره‌ی مناسب بودن محتوای مطرح شده برای زنان روستایی، در زمینه‌ی خدمات حمایتی و اجرایی

محتوا	اصلاً کم	خیلی کم	کم	متوسط زیاد	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
پشتیبانی از تشکیل تشکلهای زنان	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۵/۷	۲۰/۷	۷۳/۶	۴/۶۸
برگزاری نمایشگاه برای فروش فرآورده‌های زنان	۰/۰	۰/۰	۰/۷	۳/۶	۱۵	۸۰/۷	۴/۶۷
ارائه‌ی نهاده‌های اولیه‌ی تولید	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۷/۱	۲۱/۴	۷۱/۴	۴/۶۴
پشتیبانی در دستیابی به اعتبارات	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۶/۴	۲۷	۶۶/۴	۴/۶۰
پشتیبانی در بازاریابی و بازاریابی فرآورده‌های زنان	۰/۰	۰/۰	۴/۳	۱۱/۴	۲۴/۳	۶۰/۰	۴/۴۰
خرید تضمینی فرآورده‌های زنان	۰/۰	۰/۰	۴/۳	۱۳/۶	۱۲/۱	۷۰/۰	۴/۴۸
رساندن فن‌آوری‌های موردنیاز کشاورزی به زنان	۰/۷	۰/۷	۶/۴	۲۰/۰	۲۲/۹	۴۹/۳	۴/۱۱

تحلیل محتوای مناسب سامانه‌ی ترویج برای زنان روستایی

برای کوتاه کردن و دسته‌بندی محتوای موردپرسش، بر پایه‌ی نظر زنان روستایی پاسخ‌گو، از تحلیل عاملی بهره گرفته‌ایم. یافته‌های به‌دست‌آمده نشان می‌دهد مقدار KMO برابر با ۰/۷۷۷ و مقدار بارتلت آن ۷۶۹۵/۱۱۷ بوده، که در سطح ۱درصد معنادار است (جدول ۱۲). این مطلب بیان‌گر مناسب بودن هم‌بستگی متغیرهای واردشده برای تحلیل است.

جدول ۱۲ مقدار KMO، بارتلت، و سطح معناداری،

در تحلیل عاملی سازی محتوای سامانه‌ی ترویج برای زنان روستایی

مقدار KMO	مقدار بارتلت	سطح معناداری
۰/۷۷۷	۷۶۹۵/۱۱۷	۰/۰۰۰**

** $p \leq ۰/۰۱$

برای دسته‌بندی عامل‌ها، شش عامل، و متغیرهایی با بار عاملی بیش از ۰/۵ را در نظر گرفتیم. در جدول ۱۳، عامل‌های به‌دست‌آمده، مقدار ویژه، درصد واریانس، و درصد واریانس تجمعی آن‌ها آمده‌است.

جدول ۱۳ عوامل به‌دست‌آمده‌ی مرتبط با سازه‌ی محتوا یا خدمات، مقدار ویژه، درصد واریانس، و درصد واریانس تجمعی

ردیف	عامل‌ها	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد واریانس تجمعی
۱	کشاورزی و مدیریت مزرعه	۴٫۷۹	۲۱٫۱۷	۲۱٫۱۷
۲	دام‌داری و فرآوری فرآورده‌های تولیدی	۶٫۲۴	۱۳٫۵۷	۳۴٫۴۷
۳	ظرفیت‌سازی نهادی	۵٫۴۳	۱۱٫۸	۴۶٫۵۴
۴	خدمات حمایتی و اجرایی	۴٫۰۹	۸٫۸۹	۵۵٫۴۳
۵	مدیریت منزل	۳٫۰۴	۶٫۶۰	۶۲٫۰۳
۶	صنایع دستی	۲٫۸۲	۶٫۱۳	۶۸٫۱۶

بر پایه‌ی یافته‌های به‌دست‌آمده از پژوهش در باره‌ی محتوای سامانه‌ی ترویج برای زنان روستایی شش عامل مشخص شد، که به گونه‌ی کلی، ۶۸٫۱۶ درصد از کل واریانس را تبیین می‌کند. عامل نخست، با مقدار ویژه‌ی ۴٫۷۹، به‌تنهایی، تبیین‌کننده‌ی ۲۱٫۱۷ درصد واریانس کل است. پس از چرخش عامل‌ها، به روش وریماکس، آن‌ها را، به شرح جدول ۱۴، نام‌گذاری کردیم. میزان ضرایب آمده در جدول بیان‌گر میزان هم‌بستگی هر متغیر با عامل شناخته‌شده‌ی دربرگیرنده‌ی آن است.

اولویت‌بندی محتوای سامانه‌ی ترویج برای زنان روستایی استان خوزستان

جدول ۱۵ نمایان‌گر اولویت عوامل به‌دست‌آمده از سازه‌ی محتوای سامانه‌ی ترویج برای زنان روستایی و متغیرهای مربوط به هر عامل است. بر پایه‌ی این جدول، از نظر زنان روستایی، محتواهای مرتبط با ارائه‌ی خدمات حمایتی و اجرایی از بالاترین اولویت برخوردار است و پس از آن، برگزاری کلاس یا ارائه‌ی داده‌ها، رای‌زنی در باره‌ی مدیریت منزل، و ظرفیت‌سازی نهادی قرار دارد؛ هم‌چون این، برگزاری کلاس یا ارائه‌ی داده‌ها و رای‌زنی در باره‌ی مسایل مرتبط با کشاورزی، باغداری، و مدیریت مزرعه، از نظر زنان روستایی، اهمیت و اولویتی پایین‌تر از موارد دیگر دارد.

نمودار ۳ نشان‌گر اولویت محتوای سامانه‌ی ترویج، بر پایه‌ی میزان مناسب بودن برای خدمات‌رسانی ترویجی به زنان روستایی استان خوزستان است. بر پایه‌ی این نمودار، به‌ترتیب، محتوای مرتبط با خدمات حمایتی و اجرایی، مدیریت منزل، ظرفیت‌سازی نهادی، دام‌داری، فرآوری فرآورده‌های تولیدی، صنایع دستی، و کشاورزی از اولویت برخوردار شدند.

جدول ۱۴ متغیرهای مربوط به عوامل به‌دست‌آمده
در باره‌ی محتوای ترویج و میزان ضرایب به‌دست‌آمده از ماتریس چرخش‌یافته

نام پیش‌نهادی عامل	متغیرها	میزان ضرایب
۱ کشاورزی و مدیریت مزرعه	کاربرد سموم و مواد شیمیایی در مزرعه	۰/۹۰۳
	مبارزه‌ی زیست‌شناختی	۰/۹۰۳
	کنترل آفات و بیماری‌های گیاهی	۰/۸۱۷
	وجین کردن	۰/۸۷۶
	کود و کوددهی	۰/۸۶۲
	مسائل مرتبط با کاشت فرآورده‌های باغی منطقه	۰/۸۴۸
	مسائل مرتبط با کاشت فرآورده‌های کشاورزی منطقه	۰/۸۴۵
	به‌کارگیری فن‌آوری‌های کشاورزی (ابزار و ماشین‌آلات)	۰/۸۴۳
	مسائل مرتبط با برداشت فرآورده‌های باغی منطقه	۰/۸۴۲
	مسائل مرتبط با برداشت فرآورده‌های کشاورزی منطقه	۰/۷۷۵
۲ دام‌داری و فرآوری فرآورده‌های تولیدی	کشت و پرورش سبزی‌جات و صیفی‌جات	۰/۶۰۵
	حساب‌داری مزرعه	۰/۵۶۶
	گردآوری و بسته‌بندی گیاهان دارویی	۰/۵۴۵
	اصول دام‌داری در سطح کوچک	۰/۸۷۴
	مایه‌کوبی پرندگان بومی	۰/۸۵۷
	بیماری‌های مشترک انسان و دام	۰/۸۱۷
	پرورش مرغ بومی	۰/۷۹۷
	بهداشت تولید شیر و فرآورده‌های لبنی	۰/۷۶۷
	تبدیل، نگاه‌داری، و بسته‌بندی فرآورده‌های لبنی	۰/۷۶۳
	بازاررسانی سبزی خشک و تازه	۰/۶۷۲
۳ ظرفیت‌سازی نهادی	انبارداری و بسته‌بندی فرآورده‌های کشاورزی و باغی	۰/۵۳۳
	سازمان‌دهی و تشکیل صندوق قرض‌الحسنه	۰/۸۲۵
	سازمان‌دهی و تشکیل تعاونی زنان	۰/۸۱۵
	سازمان‌دهی و تشکیل صندوق اعتبارات خرد	۰/۷۸۱
	مهارت‌ها و روش‌های مشارکت	۰/۷۵۷
	خوبش‌کاری نهادها (شوراها و مانند آن)	۰/۷۱۹
	آشنایی با خوبش‌کاری سازمان‌ها و اداره‌های گوناگون	۰/۷۰۴
	آشنایی با قوانین و حقوق اجتماعی، فردی، و خانوادگی	۰/۶۸۱
	مسائل مذهبی	۰/۵۹۵
	پشتی‌بانی در دستیابی به اعتبارات	۰/۸۲۷
۴ خدمات حمایتی و اجرایی	پشتی‌بانی از تشکیل تشکل‌های زنان	۰/۷۹۹
	برگزاری نمایشگاه برای فروش فرآورده‌های زنان	۰/۷۹۵
	پشتی‌بانی در بازاریابی و بازاررسانی فرآورده‌های زنان	۰/۷۶۵
	ارائه‌ی نهاده‌های اولیه‌ی تولید	۰/۷۳۵
	خرید تضمینی فرآورده‌های زنان	۰/۷۰۶
	اصول تغذیه‌ی انسان	۰/۷۶۱
۵ مدیریت منزل	آماده‌سازی زنان برای پذیرفتن نقش مادری و همسری	۰/۷۱۲
	مسائل اقتصادی و دخل و خرج منزل	۰/۷۱۲
	تربیت و نگاه‌داری کودکان	۰/۶۴۸
	بهداشت خانواده	۰/۶۳۹
	نظم و ترتیب و آرایش منزل	۰/۶۰۳
	حصیربافی	۰/۶۶۷
۶ صنایع دستی	کیو بافی	۰/۶۴۸
	قالی‌بافی	۰/۶۳۵
	بافتندگی	۰/۵۹۱

جدول ۱۵ اولویت‌بندی عوامل شناخته‌شده و متغیرهای مرتبط با هر عامل در باره‌ی محتوای سامانه‌ی ترویج برای زنان روستایی خوزستان

رتبه میانگین	رتبه میانگین	متغیر	متغیرها	عامل	
میانگین	میانگین	متغیر	متغیرها	عامل	
۶	۱٫۶	۹	۱٫۲۵	کاربرد سموم و مواد شیمیایی در مزرعه	۱ کشاورزی و مدیریت مزرعه
		۱۰	۱٫۱۷	مبارزه‌ی زیست‌شناختی	
		۷	۱٫۲۹	کنترل آفات و بیماری‌های گیاهی	
		۸	۱٫۲۶	وجین کردن	
		۸	۱٫۲۶	کود و کوددهی	
		۶	۱٫۷۳	مسائل مرتبط با کاشت فرآورده‌های باغی منطقه	
		۵	۱٫۷۶	مسائل مرتبط با کاشت فرآورده‌های کشاورزی منطقه	
		۱۲	۱٫۰۶	به‌کارگیری فن‌آوری‌های کشاورزی (ابزار و ماشین‌آلات)	
		۳	۱٫۹۷	مسائل مرتبط با برداشت فرآورده‌های باغی منطقه	
		۲	۲٫۱۴	مسائل مرتبط با برداشت فرآورده‌های کشاورزی منطقه	
		۱	۳٫۱۸	کشت و پرورش سبزی‌جات و صیفی‌جات	
		۴	۱٫۸۴	حساب‌داری مزرعه	۲ دام‌داری و فرآوری فرآورده‌های تولیدی
		۱۱	۱٫۱۶	جمع‌آوری و بسته‌بندی گیاهان دارویی	
۴	۳	۳	۳٫۲۱	اصول دام‌داری در سطح کوچک	
		۲	۳٫۲۷	مایه‌کوبی پرندگان بومی	
		۲	۳٫۲۷	بیماری‌های مشترک انسان و دام	
		۱	۳٫۴۴	پرورش مرغ بومی	
		۴	۳٫۱۵	پهداشت تولید شیر و فرآورده‌های لبنی	
		۵	۲٫۹۹	تبدیل، نگاه‌داری، و بسته‌بندی فرآورده‌های لبنی	
		۶	۲٫۷۱	بازاررسانی سبزی خشک و تازه	
		۷	۱٫۸۹	انبارداری و بسته‌بندی فرآورده‌های کشاورزی و باغی	
۳	۳٫۸	۱	۴٫۱۹	سازمان‌دهی و تشکیل صندوق قرض‌الحسنه	
		۳	۴٫۱۳	سازمان‌دهی و تشکیل تعاونی زنان	
		۴	۴٫۰۶	سازمان‌دهی و تشکیل صندوق اعتبارات خرد	
		۶	۴٫۵۰	مهارت‌ها و روش‌های مشارکت	
		۷	۳٫۳۵	خویش‌کاری نهادهای (شوراها و مانند آن)	
		۸	۳٫۲۳	آشنایی با خویش‌کاری‌های سازمان‌ها و اداره‌های گوناگون	
		۳	۴٫۰۹	آشنایی با قوانین و حقوق اجتماعی، فردی، و خانوادگی	
		۵	۳٫۹۱	مسائل مذهبی	۴ خدمات حمایتی و اجرایی
۳	۴٫۶	۴	۴٫۶۰	پشتی‌بانی در دست‌یابی به اعتبارات	
		۱	۴٫۶۸	پشتی‌بانی از تشکیل تشکلهای زنان	
		۲	۴٫۶۷	برگزاری نمایشگاه برای فروش فرآورده‌های زنان	
		۶	۴٫۴	پشتی‌بانی در بازاریابی و بازاررسانی فرآورده‌های زنان	
		۳	۴٫۶۴	ارائه‌ی نهادهای اولیه‌ی تولید	
		۵	۴٫۴۸	خرید تضمینی فرآورده‌های زنان	
۲	۴٫۴	۳	۴٫۵۸	اصول تغذیه‌ی انسان	۵ مدیریت منزل
		۴	۴٫۳۰	آماده‌سازی زنان برای پذیرفتن نقش مادری و همسری	
		۵	۴٫۰۵	مسائل اقتصادی و دخل و خرج منزل	
		۲	۴٫۶۱	تربیت و نگاه‌داری کودکان	
		۱	۴٫۷۶	پهداشت خانواده	
		۶	۳٫۵۹	نظم و ترتیب و آرایش منزل	
۵	۲٫۲	۳	۱٫۶	حصیربافی	۶ صنایع دستی
		۴	۱٫۲۹	کپو بافی	
		۱	۳٫۱۸	قالی‌بافی	
		۲	۲٫۷۸	بافندگی	

نومدار ۳ اولویت محتوای سامانه‌ی ترویج برای خدمت‌رسانی ترویجی به زنان روستایی استان خوزستان

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در پژوهش پیش رو، میانگین سنی زنان پاسخ‌گو ۳۰ سال، و نشان‌دهنده‌ی جوان بودن نمونه است. گفتنی است بیش‌تر زنان دارای سن بالاتر (تقریباً ۴۵ سال به بالا) برنامه‌های آموزشی را شایسته‌ی جوان‌ها دانسته و گفته‌اند که خود گرایش به شرکت در این برنامه‌ها و پاسخ‌گویی برای به‌بود آن‌ها ندارند؛ بنا بر این، پیش‌نهاد می‌شود زنان روستایی جوان و میان‌سال، در ارائه‌ی خدمات و برنامه‌های ترویجی، در اولویت قرار گرفته و به‌عنوان گیرندگان اصلی در نظر گرفته‌شوند.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که نزدیک به ۲۱ درصد زنان روستایی بررسی‌شده بی‌سواد اند و نزدیک ۴۰ درصد آنان نیز، سواد کم‌تر از راهنمایی دارند. گفت‌وگوی انجام‌شده با زنان نشان می‌دهد که دلیل این امر نبود مدرسه‌ی راهنمایی یا دبیرستان، برای دختران روستاهای بررسی‌شده، و ناممکن بودن رفتن آن‌ها به شهر یا روستاهای همسایه، به دلیل موانع فرهنگی حاکم، از جمله، نبود اجازه‌ی مرد سرپرست خانوار، و هم‌چون‌این، احساس ناامنی اجتماعی از سوی زنان و دختران برای رفتن به شهر است؛ بدین ترتیب، پی‌گیری توجه کارگزاران به امر سوادآموزی زنان روستایی، در پایه‌های بالاتر تحصیلی، پیش‌نهاد می‌شود.

به دلیل آن که علاقه‌مندی گیرندگان برنامه‌های ترویج، برای افزایش پذیرش و بهره‌مندی آن‌ها از این خدمات، ضروری است، به‌تر است اولویت‌های زنان روستایی در باره‌ی محتوای این برنامه‌ها در برنامه‌ریزی‌های ترویجی گنجانده‌شود. بر پایه‌ی یافته‌های

به‌دست‌آمده از این پژوهش، زنان روستایی ارائه‌ی خدمات حمایتی و اجرایی، از جمله، ارائه‌ی نهادهای تولید، پشتیبانی از بازاریابی و بازررسانی تولیدات، و پشتیبانی در گرفتن اعتبارات را در اولویت نخست برنامه‌های ترویجی خود دانسته‌اند.

پس از خدمات حمایتی و اجرایی، زنان روستایی خواستار ارائه‌ی داده‌ها، آموزش، و رای‌زنی در باره‌ی مسائل گوناگون مرتبط با نقش‌های چندگانه‌ی خود بودند؛ در این میان، آموزش‌های مرتبط با مسائل مدیریت منزل (بهداشتی، خانه‌داری، و اقتصاد خانه)، هنرهای دستی (دوزندگی، گل‌دوزی، گل‌سازی، و مانند آن)، و ظرفیت‌سازی نهادی (شیوه‌ی تشکیل گروه‌های زنان، مهارت‌های مشارکت، و آشنایی با سازمان‌ها)، بیش‌تر مورد علاقه‌ی زنان بررسی‌شده بود؛ افزون بر آن، آموزش‌های مرتبط با دام‌داری و فرآوری فرآورده‌های تولیدی دارای اولویتی میانه، و آموزش‌های مرتبط با صنایع دستی و کشاورزی از اولویتی بسیار پایین، برای زنان، برخوردار بود. نکته‌ی شایان توجه در پاسخ زنان نسبت به مناسب بودن یک محتوا، اهمیتی بود که آن‌ها به آموزش‌های دارای بازده اقتصادی (تشکیل واحدهای درآمدزا، پرورش قارچ، و دوزندگی) می‌دادند. محتواهای مطرح‌شده، در بررسی‌های سلمان‌زاده (۱۳۷۲)، داس (۱۹۹۵)، بیات ترک (۱۳۷۵)، درخشان و غفاری (۱۳۷۷)، علی‌علی محمد (۲۰۰۲)، اونمولیز (۲۰۰۲)، نگوس و هم‌کاران (۲۰۰۴)، اودوروکوی، متیوز-نجوکو، و اجیگو-اوکره‌که (۲۰۰۶)، و دوروتان (۲۰۰۶) نیز، مورد تأکید قرار گرفته‌است.

بر پایه‌ی یافته‌های این پژوهش، در نظر گرفتن محتوای تلفیقی، برای سامانه‌ی ترویج زنان، امری ضروری است؛ پس پیش‌نهاد می‌شود برای ارائه‌ی برنامه‌هایی که مورد علاقه‌ی زنان نیست (برای نمونه، کشاورزی)، ولی از سوی کارگزاران، به عنوان نیازی ناپیدا برای زنان روستایی شمرده می‌شود، برنامه‌هایی به شکل تلفیقی در نظر گرفته‌شود؛ برای نمونه، می‌توان آموزش‌های مرتبط با کشاورزی را، در قالب آموزش‌های مدیریت منزل، تلفیق و ارائه کرد.

منابع

اعظمی، موسا. ۱۳۷۵. «نیازهای آموزشی زنان روستایی، پروژه‌ی سوم: بررسی مسایل، مشکلات، و موانع فرهنگی اجتماعی و اقتصادی در جریان آموزش زنان روستایی»، طرح پژوهشی، معاونت ترویج و مشارکت مردمی، وزارت جهاد کشاورزی، تهران.

- بیات ترک، عباس. ۱۳۷۵. «بررسی انتظارات مردم روستایی از یک نظام ترویجی فعال». طرح پژوهشی، معاونت ترویج و مشارکت مردمی ستاد طرح تدوین، وزارت جهاد کشاورزی، تهران.
- خسروی پور، بهمن، و مسعود برادران. ۱۳۸۲. *مقدمه‌ای بر نظام مطلوب ترویج کشاورزی بهره‌گیران*. اهواز: کردگار.
- درخشان، حسن، و جعفر غفاری. ۱۳۷۷. «بررسی نیازهای آموزشی زنان روستایی و طراحی برنامه جهت آموزش آنان در روستاهای شهرستان همدان». طرح پژوهشی، معاونت ترویج و مشارکت مردمی، وزارت جهاد کشاورزی، تهران.
- راجرز، اورت ام، و فلویید اف. شومیکر. ۱۳۶۹. *رسالتش نوآوری‌ها: ریافتی میان فرهنگی*. برگردان عزت‌الله کرمی و ابوطالب فتایی. شیراز: دانشگاه شیراز.
- رضوی، سیدجلیل. ۱۳۷۵. «بررسی نظارت مجریان و دست‌اندرکاران ترویج و آموزش کشاورزی نسبت به مطلوب ترویج کشاورزی ایران». طرح پژوهشی، معاونت ترویج و مشارکت مردمی ستاد طرح تدوین، وزارت جهاد کشاورزی، تهران.
- زاهدانی، سیدسعید، و عباس بیات ترک. ۱۳۷۷. *ترویج کشاورزی از دید علمای معاصر*. تهران: وزارت جهاد سازندگی، معاونت ترویج و مشارکت مردمی.
- ساربخانی، ناهید. ۱۳۷۷. *نقش زنان روستایی در توسعه*. تهران: وزارت کشاورزی، معاونت برنامه‌ریزی و بودجه.
- سلمان‌زاده، سیروس. ۱۳۷۲. «بررسی وضعیت آموزشی و ترویج زنان روستایی در کشورهای آلمان، ایالات متحده، جمهوری خلق چین، هندوستان». طرح پژوهشی، معاونت ترویج و مشارکت مردمی، وزارت جهاد کشاورزی.
- سوان‌سون، برتون ای، و ویراستار. ۱۳۷۹. *مشورت‌های جهانی در مورد ترویج کشاورزی*. برگردان اسدالله زمانی‌پور. مشهد: نشر بنفشه.
- شعبان‌علی فمی، حسین. ۱۳۸۶. *اصول ترویج و آموزش کشاورزی*. چاپ ۲. تهران: دانشگاه پیام نور.
- شعبان‌علی فمی، حسین، امیرحسین علی‌بیگی، و ابوالقاسم شریف‌زاده. ۱۳۸۳. *ره‌یافته‌ها و فنون مشارکت در ترویج کشاورزی و توسعه روستایی*. تهران: مؤسسه توسعه روستایی ایران.
- شهبازی، اسماعیل. ۱۳۷۵. *توسعه و ترویج روستایی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- صابری، علی‌اکبر. ۱۳۷۴. «کند و کاوی پیرامون آموزش مهارتی زنان و نقش آنان در توسعه اقتصادی روستا». طرح پژوهشی، معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری، وزارت جهاد کشاورزی، تهران.
- صالحین، شهرزاد. ۱۳۸۲. «نحوه صرف وقت زنان روستایی». *پژوهش زنان* ۳(۷): ۳۱-۶۰.
- فطرس، محمدحسن، و محمود بهشتی‌فر. ۱۳۸۸. «مقایسه‌ی درجه‌ی توسعه‌یافتگی بخش کشاورزی استان‌های کشور در دو مقطع ۱۳۷۲ و ۱۳۸۲». *اقتصاد کشاورزی و توسعه* ۱۷(۶۵): ۱۷-۳۸.
- کلانتری، خلیل. ۱۳۸۲. *پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اقتصادی اجتماعی*. تهران: شریف.

- کمیل، دانستان ای، و سن‌کلر بارکر. ۱۳۸۱. «انتخاب محتوا و روش‌های مناسب در ارائه‌ی برنامه». ۱۶۷-۱۸۴ در *ارتقای ترویج کشاورزی: درس‌نامه‌ی مرجع، ویراسته‌ی برون ای. سوزن‌سون، رابرت پی. بنتنر، و اندرو جی. سوفرانکو، برگردان اصغر باقری و توحید صیامی*. اردبیل: انتشارات دانشگاه محقق اردبیلی.
- مرکز آمار ایران. ۱۳۸۶. «نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵». تهران: مرکز آمار ایران.
- _____ . ۱۳۸۸. «نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵». تهران: مرکز آمار ایران.
- میایی، مدیا. ۱۳۸۱. «تعیین میزان بهره‌مندی مددکاران ترویجی زن روستایی از دوره‌های آموزشی و انتظارات آنان». طرح پژوهشی، معاونت ترویج و نظام بهره‌برداری، دفتر مطالعات و تلفیق برنامه‌ها.
- Aly Aly Mohamed, Zeinab. 2002. "The Actual Benefits and the Future Needs for Agricultural Extension Service to Support Rural Women's Productive Activities in Some Villages of Dakahlia." *Egyptian Journal of Agricultural Research* 80(1):401-427.
- Bonitatibus, Ester, and Jonathan Cook. 1996. "Learners' Workbook: Improving Extension Work with Rural Women." Economic and Social Development Department, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, Italy. Retrieved 20 August 2009 (<http://www.fao.org/docrep/x0249e/x0249e04.htm>).
- Das, Manju Dutta. 1995. *Improving the Relevance and Effectiveness of Agricultural Extension Activities for Women Farmers—An André Mayer Research Study*. Rome, Italy: Natural Resources Management and Environment Department, Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). Retrieved 20 August 2009 (<http://www.fao.org/docrep/v4805e/v4805e00.htm>).
- Durutan, Nedret. 2006. "Agricultural Extension for Women." *Cahiers Options Méditerranéennes* 2(4):77-88. Retrieved 20 August 2009 (<http://ressources.ciheam.org/om/pdf/c02-4/94400046.pdf>).
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). 1996. "Research and Extension: A Gender Perspective." Sustainable Development Department (SD), Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, Italy. Retrieved 20 August 2009 (<http://www.fao.org/sd/fsdirect/fbdirect/fsp004.htm>).
- Hashem, Mouna H. 1997. *Thematic Study on Rural Women Development in Yemen: Lessons Learned from IFAD, Government, and other Donors' Experiences with Gender Issues*. Rome, Italy: International Fund for Agricultural Development (IFAD).
- Mukhopadhyay, Madhuchhanda. 2003. "Gender Mainstreaming in Extension in Indonesia—Decentralized Agricultural and Forestry Extension Project (DAFEP)." Paper presented at the Regional Workshop on Operationalizing Reforms in Agricultural Extension in South Asia, 6-8 May 2003, New Delhi, India. Retrieved 20 August 2009 (http://info.worldbank.org/etools/docs/library/51025/ZipAgExtension1/ag_extension1/Materials/May7Session1/Madhu_paper.pdf).
- Ngusse, Gebremichael, Am-On Aungsuratana, Supaporn Thaipakdee, and Kamolrat Intaratat. 2004. "Perception Needs of Women Farmers for Agricultural Extension Services in Tigray, Northern Ethiopia." *Kamphaengsaen Academic Journal* 2(1):23-34. Retrieved 20 August 2009 (<http://www.rdi.kps.ku.ac.th/web-journal/ejournal46-49/Y2/N1/kpsv2n1-3.pdf>).

- Odame, Helen Hambly, Nancy Hafkin, Gesa Wesseler, and Isolina Boto.* 2002. "Gender and Agriculture in the Information Society." Briefing Paper No. 55, International Service for National Agricultural Research September (ISNAR). Retrieved 20 August 2009 (<ftp://ftp.cgiar.org/isnar/publicat/bp-55.pdf>).
- Odurukwe, S. N., E. C. Matthews-Njoku, and N. Ejiogu-Okereke.* 2006. "Impacts of the Women-in-Agriculture (WIA) Extension Programme on Women's Lives: Implications for Subsistence Agricultural Production of Women in Imo State, Nigeria." *Livestock Research for Rural Development* 18(2). Retrieved 20 August 2009 (<http://www.lrrd.org/lrrd18/2/odur18018.htm>).
- Olowu. T. A., and M. K. Yahaya.* 1998. "Determination of Agricultural Information, Needs of Women Farmers: A Case Study of North-Central Nigeria." *Journal of Extension System* 14(1):39-54. Retrieved 20 August 2009 (<http://www.jesonline.org/1998jun.htm>).
- Onemolease, Eddy A.* 2002. "Extension Needs of Women Cassava Farmers in Igueben an Esan Northeast Local Government Areas of Edo State, Nigeria." *Africa Development* 27(1-2):116-126.
- Saito, Katrine A., and Daphne Spurling.* 1992. "Developing Agricultural Extension for Women Farmers." Discussion paper 156, World Bank, Washington, DC, USA. Retrieved 20 August 2009 (http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/1999/10/23/000178830_98101903550857/Rendered/PDF/multi_page.pdf).
- Sontheimer, Sally.* 1997. "Gender and Participation in Agricultural Development Planning: Lessons from Namibia." Women in Development Service, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, Italy. Retrieved 20 August 2009 (<ftp://ftp.fao.org/sd/sdw/sdww/namib-en.zip>).
- Van Crowder, L.* 1997. "Women in Agricultural Education and Extension." Sustainable Development Department (SD), Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), Rome, Italy. Retrieved 20 August 2009 (<http://www.fao.org/waicent/faoinfo/sustdev/exdirect/exan0016.htm>).
- World Bank. nd. "Agricultural Knowledge and Information Systems (AKIS): Agricultural Research, Extension, and Education." Retrieved 20 August 2009 (<http://siteresources.worldbank.org/INTARD/214578-1112681119394/20434014/AKISFactsheet.pdf>).

نویسندگان

مهندس پگاه مریدسادات

دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس
p.moridsadat@modares.ac.ir

دانش‌آموخته‌ی کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تهران،
دستیار علمی پیشین دانشگاه پیام نور، استان خوزستان.

زمینه‌های کاری و پژوهش‌های وی مطالعات زنان، توسعه و کشاورزی پای‌دار، کارآفرینی، و فن‌آوری ارتباطات و اطلاعات است. از وی چندین مقاله‌ی علمی-پژوهشی و علمی-ترویجی به چاپ رسیده یا در هم‌ایش‌های داخلی و خارجی ارائه شده‌است.

دکتر احمد رضوان‌فر

دانش‌یار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تهران
arezvan@ut.ac.ir

دانش‌آموخته‌ی دکترای ترویج و آموزش کشاورزی، گرایش ارتباطات و انتقال فن‌آوری.
پژوهش‌های وی در زمینه‌ی ارتباطات در کشاورزی، پذیرش و نشر فن‌آوری‌های نوین، روش تحقیق، و منابع طبیعی است. از وی تا کنون بیش از ۵۰ مقاله چاپ شده‌است.

دکتر حسین شعبان‌علی فمی

دانش‌یار گروه مدیریت و توسعه‌ی کشاورزی، دانشگاه تهران
hfami@ut.ac.ir

وی پژوهش‌های فراوانی در زمینه‌ی مسائل اقتصادی-اجتماعی توسعه‌ی کشاورزی، به‌ویژه نقش زنان روستایی در توسعه‌ی روستایی و کشاورزی انجام داده و تا کنون نزدیک به ۱۰۰ مقاله‌ی علمی-پژوهشی و علمی-ترویجی و همچنین هفت کتاب نگاشته یا ترجمه کرده‌است.

دکتر غلامرضا پزشکی راد

دانش‌یار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس
pezeshki@modares.ac.ir

دانش‌آموخته‌ی دکترای آموزش کشاورزی، دانشگاه ایالتی پنسیلوانیا*، امریکا، ۱۳۷۱.
پژوهش‌های وی در زمینه‌ی ارزش‌یابی برنامه‌های ترویجی، نیازهای آموزشی ترویج کشاورزی، نظام‌های آموزشی ترویج، و اینترنت و کاربرد آن در آموزش کشاورزی است. از وی چندین مقاله‌ی علمی-پژوهشی و علمی-ترویجی به چاپ رسیده یا در هم‌ایش‌های داخلی و خارجی ارائه شده‌است.

* The Pennsylvania State University, State College, PA, USA

BLENK

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی